

Halina Kudlińska

Demotywator jako nowy gatunek dyskursu 2.0

Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 3 (147), 313-334

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Halina Kudlińska

Demotywator jako nowy gatunek dyskursu 2.0

„Kultura uczestnictwa” ukształtowana w wyniku przełomu digitalnego i tzw. drugiej (audiowizualnej/multimedialnej) rekonfiguracji komunikacji społecznej¹ przeobraziła nasze rozumienie świata i stworzyła nowe sposoby i formy reprezentacji oraz komunikacji. Model partycypacji w kulturze 2.0 promuje upodmiotowienie jednostki, grupy i społeczności oraz jej prawo do wypowiedzania się we własnym imieniu i własnym głosem. W ramach egalitaryzacji tworzenia odwołuje się do takich kategorii jak aktywizm, twórczość i samorealizacja, wrażliwość poznawcza, aksjologiczna i estetyczna oraz dąży do budowania przestrzeni komunikacyjnej, w której aktywność użytkowników zyskuje intersubiektywne znaczenie. W kontekście nowych formatów kultury wtórnej piśmienności i kompetencji technologicznych interesującym przykładem wydaje się demotywator, który jest zasadniczym przedmiotem naszych dociekań². Do celów analizy został

Halina Kudlińska

– dr, rusycystka, pracownik Instytutu Rusycystyki UŁ. Zajmuje się teorią komunikacji, komunikacją międzykulturową i wizualną, semiotyką kultury – głównie zagadnieniami związanymi z popkulturowym, lingwistyką kontrastową, teorią i praktyką przekładu. Współautorka monografii *Бытовые эвфемизмы в русском, польском и английском языках* oraz słownika *Многоязычный словарь эвфемизмов туалетной темы* (2013). Kontakt: halinak@uni.lodz.pl.

1 M. Hopfinger *Rekonfiguracja komunikacji społecznej*, w: *Internetowe gatunki dziennikarskie*, red. nauk. K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 19.

2 Definicję i genezę powstania demotywatora zob. np.: A. Kozak De-

wykorzystany głównie rosyjskojęzyczny materiał pochodzący z platform komunikacyjnych Runetu, czyli rosyjskiego segmentu Internetu, gdyż – jak się wydaje – właśnie tam demotywator zyskał niezwykłą wyrazistość gatunkową. W znacznie mniejszym zakresie uwzględniono teksty polskich demotywatorów.

Demotywator przedstawia nowy hybrydalny (wielokodowy) gatunek dyskursu internetowego preferujący inne niż dotychczas stosowane techniki tworzenia, odbioru i rozumienia przekazu. Reprezentuje tekstowy świat, w którym wyraziście zaznacza się dominacja wizualności, czyli tzw. wzrokocentryzm³. Wprawdzie słowo występuje tu zwykle jako integralny składnik przeorganizowanej struktury tekstowej, jednak podstawowym środkiem dyskursu są przedstawienia obrazowe. Zdaniem wielu badaczy wzrok i widzenie odgrywają centralną rolę w rozumieniu świata, gdyż rzeczywistości doświadczamy głównie za pośrednictwem procesów wytwarzania, modelowania, dystrybucji i odbioru obrazów. To właśnie

obraz przekazuje informacje w sposób całościowy i bezpośredni, a nie – jak słowa – opisowy i linearny. Obraz przynosi rezultat natychmiastowy, jest syntetyczny, przedstawia sytuację od razu w całości. Obraz okazuje się samą treścią, podczas gdy mowa musi z konieczności pełnić rolę pośrednika.⁴

John Berger zwraca uwagę na fakt, że „widzenie poprzedza słowa. Dziecko patrzy i rozpoznaje, zanim nauczy się mówić. Widzenie jednak poprzedza słowa również w innym sensie. To widzenie ustala nasze miejsce w otaczającym świecie. Wyjaśniamy świat za pomocą słów, słowa jednak nie są w stanie unieważnić faktu, że otacza nas świat”⁵. Według Rudolfa Arnheima, „myślenie domaga się obrazów, a obrazy zawierają myśl”⁶. Zdaniem uczonego istnieje tzw. „myślenie wzrokowe” (*visual thinking*), które ma

motywatory – fenomen medialny i kulturowy, <http://www.slideshare.net/digitalyoung/demotywatory-fenomen-medialny-i-kulturowy> (10.12.2013); И. Бугаева *Демотиваторы как новый жанр в Интернет-коммуникации: жанровые признаки, функции, структура, стилистика*, «Стил» 2011, Београд, <http://rastko.org.rs/filologija/stil/2011/10Bugaeva.pdf>; <http://www.despair.com/demotivators.html>, <http://demotivators.cc/info/2>, <http://demotes.ru/> (10.12.2013).

3 M. Banks *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, PWN, Warszawa 2009, s. 39.

4 J. Ellul *Patrzmy inaczej*, „Forum” 1970 nr 25.

5 J. Berger *Sposoby widzenia*, Rebis, Poznań 1997, s. 7.

6 R. Arnheim *Myślenie wzrokowe, słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2011, s. 299.

istotny wpływ na kształt tekstualności oraz na przebieg procesu komunikacji kulturowej.

Konstrukcja interesującego nas rodzaju tekstu hybrydalnego bazuje na wzajemnym oddziaływaniu elementów przynależnych dwóm różnym semiosferom i odpowiada założeniom teorii podwójnego kodowania Allana Paivio⁷. W świetle tej koncepcji tworzona w psychice reprezentacja świata opiera się na dwóch odrębnych i niezależnych od siebie systemach: słownym i obrazowym (sensorycznym). Jednoczesny zapis informacji w obu kodach powoduje łączenie i nakładanie się semiosfer oraz aktywizację odbioru emocjonalnego, co znacznie wzmacnia ich siłę oddziaływania. Dlatego też tekst mieszany stanowi w przestrzeni komunikacji cyfrowej ważną i atrakcyjną formę współczesnej wielokształtnej, polifonicznej i polisemiotycznej wypowiedzi kulturowej.

Przeprowadzona analiza pokazuje, że demotywytor jest w pełni ukształtowaną konwencją gatunkową, której można przypisać określony potencjał interakcyjny i która charakteryzuje się wyrazistą intencją autora, typową tematyką, a także utrwaloną strukturą tekstową o określonych właściwościach semiotycznych i kompozycyjnych, realizującą konkretne wybory stylistyczne.

Wzorec tekstowy na poziomie formalnym (strukturalno-kompozycyjnym) przedstawia połączenie umieszczonego w czarnej ramce kolorowego bądź czarno-białego zdjęcia lub rysunku/obrazka (niekiedy filmiku wideo) z komentującym jego zawartość podpisem. W warstwie ikonicznej demotywytorów najczęściej wykorzystuje się fotografie pochodzące z zasobów sieci internetowej (m.in. z serwisów specjalistycznych Photosight.ru, plfoto, Instagram, Flickr, fotoserwisów prasowych oraz wielu innych portali społecznościowych). Mamy tu do czynienia z eksploataowaniem bez ograniczeń sieciowych zasobów materiałów ikonicznych, czyli „żywieniem się” dziełnictwem w wymiarze materialno-semiotycznym. Stanowi to, jak wiadomo, jedną z ważnych właściwości kultury uczestnictwa. Fotografia cyfrowa zajmuje w tym kontekście miejsce znaczące. W założeniu obraz digitalny powstał po to, by dać najwierniejsze świadectwo rzeczywistości oraz wykreować wrażenie bezpośredniego do niej dostępu. Jako wizualne reprezentacje wydarzeń fotografie są rozpoznawane przez członków danej wspólnoty i są formą pamięci. Jednakże w tekstowym świecie demotywytorów ukształtował się swoisty rytuał oglądania i reżim reprezentacji wizualnej: obraz świata zapośredniczony i zarejestrowany na zdjęciu jest oceniany i weryfikowany przez instancję wyższą, którą jest spojrzenie anonimowego widza – twórcy demotywytora. Oto przykłady:

7 K. Albin *Reklama – przekaz, odbiór, interpretacja*, PWN, Warszawa–Wrocław 2000, s. 62–63.

[1] Tylko idiota potrzebuje porządku –
geniusz panuje nad chaosem. Albert Einstein.

[2] Jeśli patrzeć tak, to w naszym kraju
wszystko jest normalne.

Jak łatwo zauważyć, omawiany wzorzec tekstowy można postrzegać jako praktykę widzenia świata i szczególne pole wizualne – „jak gdyby otwarte okno, przez które widać «historię»”⁸. Owo pole wizualne cechuje wyraziście zaznaczona dynamiczna przestrzeń relacji między człowiekiem, obrazem i rzeczywistością, w którym decydującą rolę odgrywa kategoria spojrzenia, wrażliwość ikoniczna oraz umiejętność tworzenia celnej i zaskakującej puenty. Każdy obraz dopuszcza poszukiwanie sensu, które pozwoli użyć go jako znaku wizualnego⁹ i najczęściej kontekst pojawiania się obrazu przesądza o tym, jakim sensem będzie kierować się odbiorca. Należy tu podkreślić, że istnieje zasadnicza różnica między „zwykłym” patrzeniem a obrazowym widzeniem: to drugie ma zawsze wymiar indywidualny, subiektywny i jest pewną interpretacją patrzenia. W związku z tym, że fotografia jako typ tekstu komunikacji wizualnej ma z reguły charakter otwarty, jest ona twórczo wykorzystywana przez autorów demotyatorów w celu nadania rzeczywistości określonego znaczenia i dzielenia się swoją opowiedzianą „historią” z innymi.

Demotyator jako komunikacyjna realizacja dyskursu internetowego pełni rolę medium, stając się autentycznym komentatorem i kontestatorem wszelkiego ładu, który w trakcie licznych interakcji ustala i uzgadnia istotne dla danej wspólnoty treści, takie jak wizja świata i wyznawane wartości. Jest ona szczególną formą wypowiedzianą świata, jej istotę stanowi twórcza reakcja na zastaną sytuację oraz stosowanie języka dialogicznego i polemicznego opisu rzeczywistości. Prezentuje osobisty emocjonalny komentarz poszczególnych autorów, respektując jednocześnie zasady „demokracji semiotycznej”. W wymiarze intencjonalnym służy za zwierciadło

8 L.B. Alberti *O malarstwie*, oprac. M. Rzepińska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 19.

9 L. Wiesing *Sztuczna obecność. Studia z filozofii obrazu*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012, s. 75.

(nierzadko krzywe) i archiwum rzeczywistości społeczno-kulturowej, stając się nośnikiem treści, poglądów, nastawień i opinii swojej społeczności. Pod względem tematycznym demotywatory można podzielić na trzy obszerne grupy (z możliwością dalszej wewnętrznej klasyfikacji): 1. ocena bieżących i/lub ważnych wydarzeń politycznych, ekonomicznych i społecznych w kraju i na świecie; 2. refleksje związane z typowymi współczesnymi problemami i wydarzeniami w życiu codziennym jednostki, grupy społecznej i narodu; 3. problemy egzystencjalne, refleksja nad sensem życia i kondycją duchową współczesnego człowieka, por.:

[3] Bóg stworzył Ziemię. Całą resztę wyprodukowano w Chinach

[4] O komunizmie nam kłamali. Ale wszystko, co mówiono o kapitalizmie, okazało się prawdą.

[5] Księżniczki nie chodzą pieszo, są noszone na rękach.¹⁰

[6] Bądź trendy, Wowa!¹¹

10 Fotografia przedstawia relację z tłumienia demonstracji antyrządowej w Rosji przez policję.

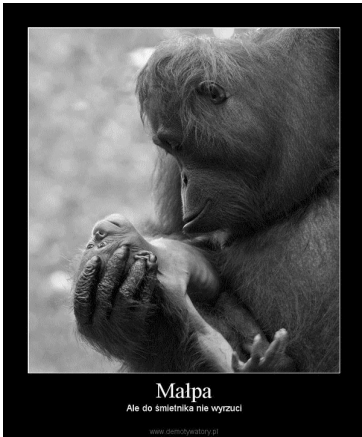
11 W narracji wizualnej zastosowano konfigurację zdjęć trzech znanych postaci świata politycznego: prezydenta Rosji W. Putina (Wowa – zdrobnienie jego imienia Władimir) oraz dwóch innych, które niedawno abdykowały: królowej Holandii Beatrix i papieża Benedykta XVI.

[7] Prawdziwa religia Rosji.

[8] Z ulic znikają aparaty telefoniczne. To dlatego, abyśmy nie mogli wydostać się z matryksa.

[9] Мапа. Ale do śmietnika nie wyrzuci.

[10] Przyszłość. Zaawansowane technologie opanują wszystko.¹²

W literaturze przedmiotu zwraca się często uwagę na fakt, że ważnym narzędziem umożliwiającym analizę i interpretację demotywatorów jest pojęcie presupozycji kulturowych¹³, czyli treści o charakterze pragmatycznym oraz semantycznym, które określają wiedzę podzielaną przez ludzi należących do tej samej grupy etnicznej lub kulturowej odnośnie do określonych

12 Na fotografii tablicy nagrobkowej zamiast tradycyjnych danych osobowych widzimy wstawiony komputerowo kod QR.

13 Szerzej na ten temat zob.: И. В. Бугаева Демотиваторы как новый жанр в Интернет-коммуникации, с. 149; Ю. В. Шурина Демотиватор как речевой жанр интернет-общения, http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Philologia/7_104996.doc.htm (10.12.2013).

miejsc, wydarzeń historycznych, instytucji i zwyczajów politycznych, tradycji narodowej¹⁴.

Jak wynika z przytoczonych przykładów, teksty demotywatorów realizują dynamiczny model współlistnienia słowa i obrazu¹⁵ oparty na zasadzie komplementarności. Oznacza to, że oba kanały komunikacyjne (werbalny oraz ikoniczny) budują skomplikowaną siatkę relacji: współustanawiają znaczenia i wspólnie tworzą scaloną, zintegrowaną wypowiedź. W związku z tym, że elementy słowne oraz ikoniczne współdziałały ze sobą w rozmaity sposób, rozpoczyna się różnoraka gra obrazu i warstwy werbalnej. Kategoria gry stosowana powszechnie w omawianych tekstach powoduje, że w procesie ich dekodowania/interpretacji odbiorca musi łączyć dwa rodzaje aktywności: myślenie wizualne i umiejętność czytania tekstu werbalnego.

Niejednokrotnie przedstawienie wizualne zostaje zderzone z opisem werbalnym i w wyniku tej interakcji wymienione dwie płaszczyzny zaczynają ujawniać ukryte analogie i modyfikować swoje znaczenia. Odbywa się realizowana na wiele sposobów gra lingwistyczna odsłaniająca skomplikowaną strukturę systemu leksykalno-semantycznego danego języka, którą dodatkowo wzmacnia obraz. Przedstawię pokrótce kilka najważniejszych typów tego zjawiska.

I. W grze wykorzystuje się polisemiczne relacje między leksemami, tj. znaczeniową wielowartościowość słów oraz ich wzajemne przenikanie się w wypowiedzi, np.:

[11] W każdym z nas drzemie geniusz. I z każdym dniem coraz mocniej.

[12] W czasach Stalina on by siedział.

14 E. Tabakowska *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Universitas, Kraków 2001, s. 218.

15 Szerzej na temat związku między słowem a reprezentacją wizualną w modelu dynamicznym i statycznym zob. M. Hopfinger *Doświadczenia audiowizualne: o mediach w kulturze współczesnej*, „Sic!”, Warszawa 2003, s. 72.

[13] Życie zaczyna się po pięćdziesiątce, czasami po dwóch.

[14] Nie mógłbym być kanibalem.
Nie trawię wielu ludzi.

W przytoczonych tekstach rosyjskich i polskich gra polega na współdziałaniu dwóch opozycyjnych, znaczeniowych wartości słów polisemicznych. Dwuznaczność komunikatu słownego jest wkomponowana w przestrzeń wizualną, bowiem znaki ikoniczne uwydatniają zaszyfowaną w przekazie możliwość dwojakiej segmentacji, por.:

[11] *Спать* – 1. 'находиться, пребывать в состоянии сна'; 2. 'не проявлять (о чувствах, способностях и т.п.)'. Analogicznie w języku polskim: *drzemać* – 1. 'lekko, czujnie spać'; 2. 'pozostawać w ukryciu, nie ujawniać się'.

[12] *Сидеть* – 1. 'занимать место для сидения где-л.'; 2. 'находиться в заключении, отбывать срок лишения свободы'. Analogicznie w przykładzie polskim: *siedzieć* – 1. 'sposzczywać na krześle, kanapie, ławie itp.'; 2. pot. 'odbywać karę więzienia'.

[13] *Pięćdziesiątka* – 1. 'pięćdziesiąt lat'; 2. 'kieliszek alkoholu o pojemności 50 ml'.

[14] *Травить* – 1. (o żywym organizmie i jego narządach) 'wchłaniać, przyswajając substancje pokarmowe'; 2. (o uczuciu) 'lubić kogo, co'.

II. Gra odwołuje się do homonimicznych relacji między leksemami, przy czym zazwyczaj na płaszczyźnie semantycznej tekstu dochodzi do niezgodności znaczeń reprezentowanych przez warstwę słowną i wizualną. Powstaje dwuznaczność wynikająca z nałożenia się homonimicznej formy werbalnej i niehomonimicznego przedstawienia obrazowego. Owo semantyczne napięcie staje się źródłem nowych znaczeń przez przedstawione sytuacje metaforyczne, por.:

[15] *Potrzebne są jeszcze lajki//psy łajki*

Лайки:

1. Лайка - 'порода небольших собак';
2. Лайк - 'показатель положительного отношения пользователей к сообщению в соцсетях в виде рисунка-кнопки с надписью Like (понравился).

[16] *Stalin jest jak Google. Ty mu słowo - a on tobie zesłanie/link*

Ссылка:

1. 'вид уголовного наказания';
2. 'указатель, позволяющий перейти в другой документ в Интернете'.

[17] *Dzisiaj modne jest być kulturalnym - codziennie bywamy w operze*

Опера:

1. 'оперный театр' (pol. teatr operowy);
2. 'веб-браузер и программный пакет для работы в Интернете' (pol. przeglądarka internetowa).

III. W analizowanej grze szeroko wykorzystuje się także technikę kalamburów opartą na zjawisku etymologii ludowej. Występuje ona wówczas, gdy scalanie w tekście znaków obu kodów odbywa się przez próbę reinterpretacji etymologicznej: drogą wyjaśniania pochodzenia lub znaczenia leksemu na podstawie asocjacji wyłącznie fonetycznych, tj. jego fonetycznego podobieństwa do innego słowa. Oto przykłady:

[18] *L a s k i. Do niektórych trzeba dojrzeć.*

Laska:

1. 'pręt służący do podpierania się';
2. pot. 'dziewczyna'.

[19] Mówią, że Miedwiediew postarał się o pchły w swetrze (zamiast... Miedwiediew postarał się o blog na Twitterze).¹⁶

[20] Polscy dworzanie.

Dworzanie:

1. 'ludzie przebywający na dworze, należący do służby dworskiej (orszaku, świty);
2. 'ci, którzy mieszkają na dworze, pod gołym niebem'.

IV. Gra werbalno-wizualna wykorzystuje deleksykalizację frazeologizmu przez udosłownienie, tj. powracanie do sensu ich części

składowych. Znaki plastyczne wstępują w relacje ironicznej opozycji wobec kodu językowego i rozbijają językowe stereotypy, odświeżając i ilustrując jedno z dwóch możliwych znaczeń, por.:

[21] To, że cię noszą na rękach, nie znaczywałe, że wszystko u ciebie jest dobrze.

[22] Tonąć w bogactwie można różny sposób.

¹⁶ Mamy tu do czynienia z procesem upodobnienia nowych rosyjskich pożyczek *блог* (pol. blog) oraz *Твиттер* (Twitter) do podobnie brzmiących wyrazów rodzimych *блох* (dop. l.mn. od *блоха*=pchła) i *свитер* (pol. sweter) na zasadzie skojarzenia znaczeń

[23] Szukam swojej drugiej połówki.

[24] Człowieka z otwartym sercem najłatwiej jest znaleźć na stole operacyjnym.

[25] Tata mówił, "Obys' wysoko zaszedł mój synu". Nie mogłem go zawieść.

[26] Zrzut ekranu. Robisz to źle.

V. Inny rodzaj gry werbalno-wizualnej reprezentują kalambury, których tworzywem są skrótowce. Mamy tu do czynienia ze szczególnym rodzajem zagadki słownej polegającej na nowym, przewrotnym, nierzadko żartobliwym lub ironicznym rozwiązaniu istniejących w języku akronimów, którą dodatkowo wzmacnia przedstawienie wizualne, np.:

- a) ОМОН = Отряд Мобильный Особого Назначения (pol. Oddział Mobilny Specjalnego Przeznaczenia) – rosyjska jednostka sił specjalnych, działa głównie w sytuacji niepokojów społecznych i aktów terrorystycznych. Formacja odznacza się bezwzględnością i brutalnym używaniem siły.

DEMOTIVATORS.RU

[27] Drużyna Mężczyzn o Szczególnej Delikatności (ros. ОМОН = Отряд Мужчин Особой Нежности).

[28] Ostaniamy Draństwo przed Narodem (ros. ОМОН = Охраняем Мразей От Народа)

- b) НТВ = Наше/Негосударственное Телевидение (pol. NTV) – ogólnorosyjska prorządowa stacja telewizyjna należąca do holdingu „Gazprom-media”, jej aktualny logotyp został przedstawiony na demotywarze [29].
- c) UE = Upadek Europy [30].

[29] Przemoc. Głupota. Kłamstwo (ros. НТВ = Насилие. Тупость. Враньё).

Podsumowując tę część analizy, należy podkreślić, że w każdym poszczególnym przypadku opowiedziana w demotywarze historia jest motywowana określoną strategią

wyjaśniania, a strukturami organizującymi zarówno narrację, jak i cały świat przedstawiony są tu określone środki i chwytły retoryczne odnoszące się do formy, znaczenia i użycia elementów tekstu.

W refleksji dotyczącej funkcjonowania badanego zjawiska na płaszczyźnie retorycznej warto przywołać kategorię *enargei* pojmowaną jako sposób wyrazistego przedstawienia ściśle związanego ze sferą sensualną (przede wszystkim

ze zmysłem wzroku), który ma służyć do wizualnego „uobecnienia” przedmiotu mowy. W ujęciu Barbary Niebelskiej-Rajcy *enargeia* pikturalna stanowi ważną zasadę kreacji świata przedstawionego przez wyjątkowo wyrazisty, perfekcyjny sposób przedstawienia unaoczniającego¹⁷. Owa przedmiotowa konkretność, sugestywna naoczność, wyjątkowa siła ekspresji wizualnej prezentacji rzeczywistości (obrazowość bezpośrednia) może zostać w następnej kolejności poddana twórczej refleksji i zaangażować w proces tworzenia znaczeń zarówno percepcję, intelekt, jak i emocje autora demotywatora. Oprócz funkcji faktograficznej *enargeia* pełni także funkcję psychologiczną i perswazyjną, bowiem poetyka naoczności służy zmysłowo-emocjonalnej stymulacji psychiki odbiorców, przede wszystkim rozbudzeniu afektów, a nierzadko wywoływaniu emocjonalnego wstrząsu.

Ponadto należy podkreślić, że w wymiarze retorycznym omawiany wzorzec tekstowy w sposób programowy odwołuje się do poetyki ludycznej oraz kultury karnawału, która uwalnia nas od ogólnie przyjętego i obowiązującego porządku świata i neguje powagę oficjalnej normy, przedstawiając alternatywną, własną wizję uniwersum i ustanawiając odmienny, nieoficjalny model życia oraz relacji społecznych. Jak pokazały przytoczone wyżej ilustracje, demotywatory cechuje upodobanie do stosowania mocnych, skrajnych, niekiedy wręcz szokujących kontrastów, sprzeczności, odwróceń i transgresji. Wyrazistą retoryczną cechą demotywatatorów jest kategoria atrakcji wprowadzona do obiegu naukowego przez Siergieja Eisensteina¹⁸, której istotę stanowi „spekulatywna gra kontrastów”¹⁹ pozwalająca przyciągnąć uwagę odbiorcy i efektywnie (choć w sposób niejawny) oddziaływać na jego zmysły i emocje. Atrakcja stanowi pewien rodzaj analitycznego i krytycznego myślenia zorientowanego na poszukiwanie nowości w celu uaktywnienia percepcji, procesów poznawczych i emocji²⁰. Głównym „technicznym” instrumentem kategorii atrakcji jest nieustanne atakowanie obrazami i skojarzeniami oraz brutalizacja środków wyrazu. Zgodnie z dyskursywnie zaprogramowanym horyzontem oczekiwań demotywatator w sposób szczególny semantyzuje używane znaki werbalne i wizualne, nadając im znaczenie wykreowane przez „spekulatywną grę kontrastów” i umożliwiając rozumienie na różnych płaszczyznach kodów semiotycznych. Dlatego też omawiany typ

17 B. Niebelska-Rajca „*Enargeia*” i „*enargeia*” w teoriach literackich renesansu i baroku, Wydawnictwo IBL PAN, Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”, Warszawa 2012.

18 Szerzej na temat kategorii atrakcji i „montażu atrakcji” S. Eisensteina zob. np.: Д. Десятерик *Альтернативная культура. Энциклопедия, Ультра.Культура*, Москва 2005; M. Gołębiowska *Demontaż atrakcji, słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2003, s. 45-79.

19 S. Eisenstein *Wybór pism*, red. R. Dreyer, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1959, s. 91.

20 M. Gołębiowska *Demontaż atrakcji*, s. 17.

tekstu wymaga od autora nieustannego odkrywania tego, co świeże, atrakcyjne, zaskakujące, aby pobudzić energię i zaangażowanie emocjonalne odbiorcy oraz przykuć jego uwagę do prezentowanych treści w taki sposób, by zostały łatwo zapamiętane. Podstawową technikę kompozycyjną demotyatorów stanowi Eisensteinowski „montaż atrakcji”. Stosowanie tej kategorii umożliwia łącznie ostrych, skrajnie zróżnicowanych i zaskakujących bodźców prowadzących w efekcie do wybicia odbiorcy z rutyny oglądania i dezintegracji zastanej koherencji treści kulturowych. Dzięki temu możliwe staje się podjęcie próby ponownego, właściwego rozpoznania struktury przedstawienia werbalno-wizualnego.

W wymiarze wizualnym i werbalnym tekstowy świat demotyatorów przedstawia obraz uwolniony od retorycznych ograniczeń. Dlatego też w swojej strategii tekstualnej demotyatory z upodobaniem odwołują się do ludycznej kultury śmiechu, do poetyki ironii, szoku, w śmiały sposób zonglują także reje-strami stylistycznymi. Sięgając po silne bodźce i środki, autorzy omawianego gatunku internetowego pragną zwrócić uwagę na pewien krytyczny stan świata, wobec którego przyjmują z reguły postawę radykalnego dystansu. Demotyatory odkrywają przed nami światy przedstawiane na fotografiach, które są często pomijane, tabuizowane i wyłączone z głównego nurtu dyskursu medialnego. Wykorzystują prowokacyjne, skandalizujące, szokujące „atrakcyjne”, ironiczne czy wręcz przesławne przedstawienia zjawisk, symboli, figur i innych zachowań znakowych dominujących w przestrzeni społecznej po to, by rozłożyć „ciało” przedstawienia, symbolu na czynniki pierwsze i poddać je w tekście działaniu przenikającego do głębi „kwasu” ironii²¹. Oto kilka przykładów²²:

[31] Wybaw i uchowaj.²³

[32] Alkohol to znieczulenie, które pozwala przeżyć operację pod nazwą życie.

21 Ю.Л. Воротников *Русский язык современных СМИ и осмысление новой российской действительности*, «Высшее образование сегодня» 2008 № 3, s. 31.

22 Zob. także przykłady 4, 7, 18, 21, 23, 27.

23 Na fotografii widzimy pendrive w kształcie krzyża.

[33] *Robimy pranie twojego mózgu. I nie jest ważne, komu z nas ty będziesz służyć.*

[34] *Rosyjskie drogi. Potężna broń przeciw NATO.*

Ponadto cechą dystynktywną analizowanego wzorca tekstowego jest także – *notabene* typowa dla całej kultury uczestnictwa – kategoria repetycji i seryjności. Dynamizm przekazu (zmienność), sztukę powtórzeń, wariantowość należy uznać za podstawową strategię twórczą w tekstowym świecie demotywatorów, bowiem mamy tu do czynienia z nieustającym recyklingiem, remiksem, poddawaniem tekstów nieskończonej liczbie kontekstualizacji, stosowaniem różnorodnych powtórzeń z różnicą. W związku z tym pojawia się tu swoista dialogiczność pojmowana jako replika na inne wypowiedziane treści i przedstawienia, która może być realizowana dwojako. Po pierwsze, dialogiczność może mieć wymiar wewnętrzny, gdy powstają określone relacje między dwoma komponentami strukturalnymi tekstu – ikonicznym i słownym. Przy czym stałym, wielokrotnie replikowanym elementem może być każda z obu części strukturalnych tekstu, np. towarzysząca rozmaitym wariantom wizualizacji deskrypcja werbalna o statusie internetowego memu:

[35] *Stworzony przez człowieka, dla człowieka, przeciwko człowiekowi.*

[36] *Zrobiona przez człowieka, dla człowieka, przeciwko człowiekowi.*

[37] Stworzony przez człowieka, dla człowieka, przeciwko człowiekowi.

[38] Stworzona przez człowieka, dla człowieka, przeciwko człowiekowi.

Strategia przekodowań i „wariacji na temat” może dotyczyć także warstwy werbalnej przy zachowaniu *constans* na płaszczyźnie wizualnej. Jak wiadomo, obraz cechuje wielogłosowość²⁴, dlatego też kontekst oglądania przedstawienia wizualnego może radykalnie zmienić sposób jego odczytania. Z tej perspektywy demotywnator jawi się jako niezwykle interesujący rejestr potencjału skojarzeniowo-metaforycznego tkwiącego w narracji. Za przykład niech posłuży dokumentalna fotografia niemiecka z czasów II wojny światowej (przedstawiająca młodego płaczącego żołnierza Wehrmachtu w okopach, pocieszanego przez starszego kolegę), która stała się źródłem inspiracji i zabawy oraz narzędziem ekspresji twórczej dla wielu anonimowych autorów:

[39] I wilk zjadł Czerwonego Kapturka!

[40] A jeszcze Rosjanie jedzą lody zimą.

24 M. Banks *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, s. 204.

[41] Będziesz grać w filmie Bondarczuka?²⁵[42] A przy prędkości 150 ich *лада* zmienia się w potworną maszynę śmierci!

Ponadto, po drugie, dialogiczność może mieć wymiar zewnętrzny, gdyż dzięki interaktywności i modularności serwisów społecznościowych partnerzy sieciowych interakcji, działając w ramach tzw. kultury reakcji, mają zapewnioną możliwość reagowania, wyrażania i dodawania swojej opinii i repliki. Jako „kuratorzy treści” mogą swobodnie tworzyć kolejne narracyjne sekwencje przez modyfikowanie (dopowiadanie, komentowanie, puentowanie i cenzurowanie) tekstów innych autorów. Traktując ekran komputera jak dialogową przestrzeń wspólnego zaangażowania służącą uprawianiu sztuki remediacji i remiksu obrazów, użytkownicy demotywatorów tworzą własną tożsamość przez różnorakie formy odniesień do przeszłości i terażniejszości sieciowych fenomenów werbalno-wizualnych. Rezultatem tych autonomicznych działań jest najczęściej nacechowany intertekstualnie tekst o konstrukcji szkatułkowej, realizujący schemat „dwa/trzy w jednym”. Por. np.:

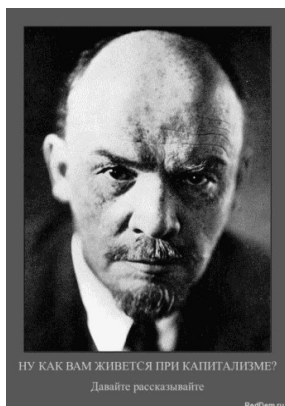
[43] 1. Stalin jest jak **Google**. Ty mu słowo – a on tobie zesłanie // link (por. [16]);
 2. **YouTube** jest jak Putin: mówisz mu „odejdz” – a on zarty sobie stroi.

[44] 1. **Жизнь**. Zamieniliśmy je na kontakt i ICQ.
 2. Najważniejsza jest treść, a nie forma!

25 Fiodor Bondarczuk – znany współczesny reżyser rosyjski, m.in. twórca filmu „Stalingrad”.

Na zakończenie naszego studium genologicznego warto zaznaczyć, że demotywator rosyjski wykształcił kilka odmian gatunkowych. Poza najbardziej reprezentatywnym, kanonicznym wzorcem „czarnego” demotywatora (z czarną ramką) znane są także wzorce alternatywne. Należy do nich, po pierwsze, tzw. czerwony demotywator²⁶ (z czerwoną ramką) związany ideologicznie i estetycznie z szeroko rozumianą „cywilizacją komunizmu”:

[45] *No i jak wam się żyje w epoce kapitalizmu? Opowiedzcie.*²⁷

Po drugie, w opozycji do nie zawsze optymistycznych „czarnych” demotywatorów pojawiły się z czasem w sieci „niebieskie” demotywatory²⁹ (z niebieską ramką) propagujące niezwykle pozytywne, refleksyjne nastawienie do świata i afirmatywny stosunek do życia, por. np.:

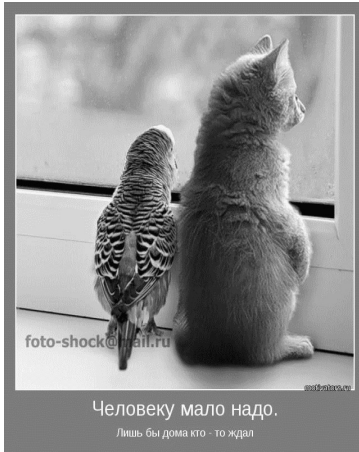
[46] *Oni zawsze widzieli nas właśnie tak. Szkoda, że naprawdę tacy nie byliśmy.*²⁸

26 Zob. rosyjski serwis społecznościowy <http://www.reddem.ru/>.

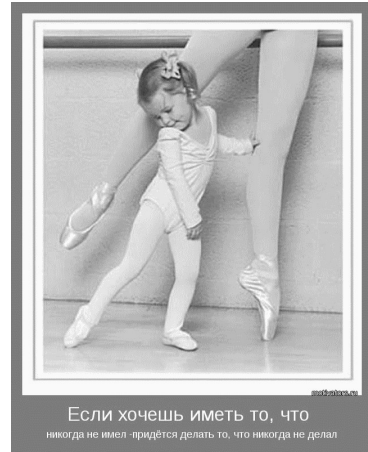
27 Fotografia przedstawia W. Lenina – wodza rewolucji październikowej i pierwszego przywódcę Rosji Radzieckiej.

28 Obrazek pochodzi z gry komputerowej „Command & Conquer: Red Alert 3” przedstawiającej alternatywną wersję historii świata.

29 Zob. platformę komunikacyjną <http://motivators.ru/>.

[47] Człowiek ma małe potrzeby. Wystarczy, by w domu ktoś czekał.

[48] Jeśli chcesz mieć to, czego nigdy nie miałeś – należy robić to, czego nigdy nie robiłeś.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, demotywytor jako wielowymiarowy, wieloznaczny i transwersalny³⁰ przekaz stanowi w pełni ukształtowaną konwencję gatunkową dyskursu 2.0, która realizuje dynamiczny model współistnienia deskrypcji werbalnej i wizualnej polegający na komplementarności, kondensacji i kompresji procesów informacyjnych. Oznacza to, że oba kanały komunikacyjne (werbalny i ikoniczny) budują skomplikowaną siatkę relacji: współustanawiają znaczenia i wspólnie tworzą scaloną, zintegrowaną wypowiedź. Mimo miniaturowej, kompaktowej formy teksty demotywytorów tworzą spójną i wieloaspektową słowno-plastyczną jednostkę ekspresji. W każdym przypadku sposób uporządkowania informacji, czyli historia opowiedziana przez sekwencję słów i obrazów, przebiega według stałych reguł i strategii tekstotwórczych. Układ narracyjny jest budowany przez określony sposób konfiguracji znaków słownych i wizualnych uwzględniający cały socjokulturowy system ich potencjalnych odniesień.

30 Transwersalność jest pojmowana jako kompetencja pluralistyczno-pragmatyczna wynikająca z uniwersalnej perspektywy oglądu współczesnego świata, a także właściwość postmodernistycznego dyskursu. Charakteryzuje się dynamiką sensów oraz podejściem wieloprzesłankowym i wieloodniesieniowym, które umożliwia dokonywanie przejść (transwersji), niestandardowych przeobrażeń, implikacji i powiązań elementów pozornie nieprzystających, gdzie to, co odległe i odmienne, może stać się bliskie i zrozumiałe. Kategoria ta zachowuje neutralność wobec wszystkich typów racjonalności, pozwala na tworzenie splotów, zapewniając nowy rodzaj spójności. Por. W. Welsch *Nasza postmodernistyczna moderna*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998, s. 405-440.

Dzięki procedurom retorycznym obejmującym szeroko rozumiane operacje na formie, znaczeniu i użyciu elementów tekstu, odbywa się scalanie w tekście znaków obu kodów na płaszczyźnie technicznej i antropologicznej (semiotycznej). Treści demotyatorów są narzędziem ekspresji twórczej oraz nośnikiem wartości, emocji, poglądów współczesnego młodego pokolenia i przedstawiają sugestywny obraz świata poddany retoryce i poetyce oraz myśleniu potocznemu. Analizowany wzorzec tekstowy należy uznać za fenomen medialny i kulturowy, który wykształcił tzw. myśleni demotyatorów³¹ polegające m.in. na reagowaniu w określony sposób na zdarzenia i sytuacje życiowe. Proces tworzenia, analizowania i dekodowania takiego przekazu wymaga od użytkowników twórczej, aktywnej postawy i służy bezpośrednio kształtowaniu najszerzej pojmowanej kompetencji komunikacyjnej, gdyż bazuje na zaangażowanym uczestnictwie oraz wymusza umiejętne posługiwanie się wyuczonymi kodami znaków werbalnych i ikonicznych.

Spis ilustracji – wykaz źródeł internetowych

(dostęp: 10.12.2013)

- [1] <http://demotivators.to/p/593855/tolko-durak-nuzhdaetsya-v-poryadke-genij-gospodstvuet-nad-haosom.htm>
- [2] <http://demotivators.to/p/232614/esli-smotret-tak-to-v-nashej-strane-vsyo-normalno.htm>
- [3] <http://demotivators.to/p/241363/bog-sozdal-zemlyu.htm>
- [4] <http://demotivators.to/p/916397/pro-kommunizm-nam-vrali.htm>
- [5] <http://demotivators.to/p/748249/printsessyi.htm>
- [6] <http://demotivators.to/p/175496/bud-v-trende-vova.htm>
- [7] <http://demotivators.to/p/848079/nastoyaschaya-religiya-rossii.htm>
- [8] <http://demworld.ru/pricols/9251>
- [9] <http://demotyatory.pl/3144741/>
- [10] http://demotivator.me/demotivator/demotivator_2229.html
- [11] <http://demotivators.to/p/690644/v-lyubom-iz-nas-spit-genij.htm>
- [12] http://demotivation.me/qq6itzocc27lpic.html#.UrIYseLY_jU
- [13] <http://antyramki.com/antyramka/1777/Kwasu>
- [14] <http://demotyatory.pl/3907323>

31 Рог. И.В. Бугаева *Демотиваторы как новый жанр в Интернет-коммуникации*, s. 153; А.С. Голиков, А.А. Калашникова *Демотиваторы в Интернет-коммуникации: генезис, смыслы, типология*, «Вестник Харьковского государственного университета» 2010 вып. 16, s. 125, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Mtpps/2010_16/Golik_Ka.pdf (20.02.2013).

- [15] <http://demotivators.to/p/57495/mne-nuzhnyi-esche-lajki.htm>
- [16] <http://demotivators.to/p/385950/stalin-on-kak-google.htm>
- [17] <http://demotivators.to/p/152126/segodnya-modno-byit-kulturnyim.htm>
- [18] <http://demotywatory.pl/2082760/Laski>
- [19] <http://demotivators.to/p/866107/govoryat-medvedev-zavyol-bloh-v-svitere.htm>
- [20] <http://demotywatory.pl/1390676/Polscy-dworzanie>
- [21] <http://demotivators.to/p/245791/to-chto-tebya-nosyat-na-rukah.htm>
- [22] <http://demotivators.ru/posters/461872/utopat-v-roskoshi.htm>
- [23] <http://demotivators.to/p/72240/ischu.htm>
- [24] <http://demotivators.to/p/670828/-cheloveka-s-otkryityim-serdtsem.htm>
- [25] <http://demotywatory.pl/2059540/Tata-mowil->
- [26] <http://demotywatory.pl/3961912>
- [27] <http://demotivators.to/p/259551/otryad-muzhchin-osoboj-nezhnosti.htm>
- [28] <http://mail.spydet.info/demotivatory-pro-zhivotnyx/69485-omon-oxranyaem-mrazej-ot-naroda.html>
- [29] http://demotivation.me/rwzodblmzocspic.html#.UrNp-eLY_jU
- [30] <http://demotywatory.pl/3761279>
- [31] <http://demotivators.to/p/650176/spasi-i-sohrani.htm>
- [32] <http://rusdemotivator.ru/demotivatory-pro-alkogol/3961-alkogol-yeto-anesteziya-pozvolayushhaya-perenesti-operaciyu-pod-nazvaniem-zhizn.html>
- [33] <http://demotivators.to/p/176414/myi-promyivaem-tvoi-mozgi.htm?comment=547303>
- [34] http://demotivation.me/01wd3swerqfspic.html#.UrYah7TY_jU
- [35] <http://best-dem.ru/sozdan-lyudmi-dlya-lyudej-ot-lyudej.html>
- [36] <http://demotivators.to/p/617175/sdelano-lyudmi-dlya-lyudej-protiv-lyudej.htm>
- [37] <http://demotivators.to/p/62242/sozdan-lyudmi-dlya-lyudej-ot-lyudej.htm>
- [38] <http://demotivators.to/p/708282/sozdana-lyudmi-dlya-lyudej-ot-lyudej.htm>
- [39] http://demotivation.me/11j5e943gn47pic.html#.Umwy4hAV_jU
- [40] http://demotivation.me/ugltb5us5jojpjpic.html#.UrY-8rTY_jV
- [41] <http://demotivators.to/p/659437/snimeshsya-u-bondarchuka.htm>
- [42] http://demotivation.me/qqgerh5473oqpjpic.html#.UrY9grTY_jU
- [43] http://demotivators.kiev.ua/posters_id_8664.html

[44] <http://best-demotivators.ru/archives/716>

[45] <http://www.reddem.ru/nu-kak-vam-zhivetsya-pri-kapitalizme/>

[46] <http://www.reddem.ru/oni-vsegda-videli-nas-vot-tak/>

[47] <http://motivators.ru/node/31769>

[48] <http://motivators.ru/node/27128>

Abstract

Halina Kudlińska

UNIVERSITY OF ŁÓDŹ

Demotivator as a new genre of 2.0 discourse

The object of analysis here is demotivator – new hybrid genre which has gained more and more popularity in Russian and Polish Web 2.0. In the analyzed examples words and images build a complex network of relations and create specific kinds of verbal-visual play which run according to fixed rules and text-making strategies. Owing to rhetorical procedures dealing with the form, meaning and the use of textual elements belonging to various codes, demotivator forms a specific, integral, word-image unit of expression. The analysis has shown that complex mutual dependancies of text and image in the demotivators consist most of all in the condensation and compression of information processes whose aim is to reinforce the pragmatic function of the message.